

ЎЗБЕК ФОЛЬКЛОРИДА ДЕҲҚОНЛАРНИНГ ҲУТГА МУНОСАБАТИ ИФОДАСИ

Тўраева Лайло Омоновна

БухДУ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси

Калит сўзлар: хут, деҳқончилик тақвими, Аямажуз, Аҳриман, Наврўз, маросимлар, айтимлар, балиқ култи.

Аннотация. Ҳар бир ой, ҳафта ва кун деҳқонлар учун аҳамиятсиз саналмайди. Жумладан, Ҳут оyi ҳам деҳқонлар ҳаётида катта аҳамиятга эга. Ҳут ойида деҳқонлар, асосан, ерга турли озуқалар бериш, ариқ-зовурларни қазиб тозалаш, уруғларни экишга тайёрлаш, меҳнат қуролларини ишга ҳозирлаш сингари юмушлар билан банд бўладилар. Ушбу мақолада деҳқонларнинг табиат ҳодисаларига муносабати ва уни кузатиб бориш асосида юзага келган тақвим ва унинг фольклордаги бадий ифодаси тўғрисида илмий мушоҳада юритилади.

Ҳар бир ой, ҳафта ва кун деҳқонлар учун аҳамиятсиз саналмайди. Жумладан, Ҳут оyi ҳам деҳқонлар ҳаётида катта аҳамиятга эга. Ҳут ойида деҳқонлар, асосан, ерга турли озуқалар бериш, ариқ-зовурларни қазиб тозалаш, уруғларни экишга тайёрлаш, меҳнат қуролларини ишга ҳозирлаш сингари юмушлар билан банд бўладилар.

Ҳут шамсий ҳижрий тақвими бўйича йилнинг сўнгги оyi бўлиб, йигирманчи февралдан йигирманчи мартгача (ўттиз кун) давом этади. Ундан сўнг Наврўз бошланади.

Ҳут – балиқ дегани. Маълумки, қадимги аجدодларимиз балиққа алоҳида эътиқодий муносабатда бўлишган. Қадимги мифларда балиқ ернинг таянчи сифатида талқин қилинади. Шундан балиқ култи билан боғлиқ қарашлар кенг тарқалган. Жумладан, Ўрта Осиёда яшовчи халқлар қаторида ўзбеклар ҳам балиқ култига ҳозиргача сиғиниши кузатилади.¹

“Авесто”да ғаройиб балиқ Кара Фароғ Карт дарёсидаги қавакирна дарахтини ёвуз дев – Аҳриманнинг зараридан сақлаши ҳақидаги асотир келтирилган.²

¹ Снесарев Г.П. Хорезмские легенды как источник по истории религиозных культов Средней Азии. – М.: Наука, 1983, с.82; Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Т.: А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007, 28-29-бетлар.

² Авесто. А.Маҳкам таржимаси, 357-бе

Ернинг тузилиши ҳақидаги мифларда унинг тақдир балиққа боғлаб талқин этилади. Худди шунингдек, деҳқонлар ҳам Ҳут, яъни балиқ ойининг бошланишига қараб, ўз касбларининг йиллик якуни ҳақида хулоса чиқаришга уринишган. Ҳутнинг яхши келишини тилаб, унга бағишлаб маросимлар ўтказишган. Бу маросимлар жараёнида Ҳутга алоқадор турли айтимлар ижро қилинган. Жумладан, Бухорода халқи орасида Ҳутнинг бошланишида шундай айтимлар айтилган:

Ҳут ҳутти нақун,
Гандабурутти нақун.
Гўсолақуши нақун,
Кампира дар қутти нақун.

Таржимаси: Ҳут, ҳутлик қилма,
Гандабурутлик қилма.
Бузоқларни ўлдирма,
Кампирни қутига тикма.

Чунки баъзи йилларда Ҳут ойининг бошланиши иссиқ келиб, унинг ҳали қиш фаслига тегишли эканлигини одамлар унутиб қўйишади. Ҳатто дарахтлар гуллай бошлайди. Ёки ёқилғи – ўтин, молларга ем-хашак захиралари тугаб қолган бўлади. Шундай кезларда, Ҳут ҳутлик қилиб, совуқ кучайса, кўп нарсани совуқ уриб кетади.

Фольклоршунос М.Жўраев Ҳутнинг “қақрайла”, “сариксумалак”, “очамсумалак”, “аямажуз”, “аҳман-дахман”, “хезим хирмон”, “лайлакқор”, “терақ кучала”, “ўрик гули қори”, “наси наврўз”, “оби раҳмат”, “қуни бекор” каби тақвимий муддатлардан иборат бўлишини қайд этади.³

Шундан “хезим хирмон” муддатида Бухоро тожиклари

Ҳуту Наврўз,
Чил кунда бисўз.
Баъд аз Наврўз
Хоҳ шаб гарди,
Хоҳ рўз.

Таржимаси:

Ҳути Наврўзда,

1.

³ Жўраев М. Яхши келса Ҳутни кўринг. // Наврўз байрами. – Т.: Фан, 2009, 19-бет.

Ёқасан қирқ кунда.

Рўзи Наврўзда

Хоҳ кундуз кез,

Хоҳ тунда, – сингари айтимларни айтган.

Халқ орасида яна “Хут, қари-қурини ют” ёки “Хут қариларни ют” сингари нақллар юради. Бухоро тожиклари эса Хут ҳақида “Хут агар хутти кунад, кампира дар кутти кунад”⁴ деб айтишади. Бу бежиз эмас, албатта. Бунда Аямажуз тўғрисидаги халқ қарашларига ишора қилинади. Аямажуз (Ожуз момо) Наврўз келишидан аввалги аёзли шамол кунларининг эгаси ҳисобланади. Шунинг учун бу кунлар **кампир кунлари** деб ҳам юритилади. У ҳақда халқ орасида “Аямажуз олти кун, олти ой қишдан қаттиқ кун” ёки “Азиз момо олти кун, қаҳри келса қаттиқ кун” деган мақоллар ҳамда:

Аввал бадрўз,

Кейин Наврўз.

Ёки:

Хутнинг ўн саккиздан Ажуз санайвер,

Шундан кейин баҳор келди деявер, – сингари айтимлар бор.

Хуллас, халқ қиш билан баҳорнинг алмашишидаги кунларни аямажуз деб атаган. Шундан сўнг Наврўз нишонланган. Бу вақтда ўзбеклар:

Наврўз келди-ю, одамлар кўнгли шод бўлди.

Барча жонли жонзот Ажуз наҳсидан озод бўлди.

Ҳамал ойдан одамларнинг умиди кўп бўлди,

Янги йил келди-ю, деҳқоннинг иши тўп бўлди,

– тарзида қўшиқлар куйлашган.

Умуман айтганда, қадимги деҳқонлар қиш ва баҳор алмашиши даврини белгиловчи Хут ойига алоҳида муносабатда бўлишган. Унга алоқадор расм-русумлар, айтимлар янги меҳнат мавсумидан тўкинлик, яхшилик тилаш мақсадини ифода этган.

⁴ Хут хутлик қилса, кампирни кутида кўр.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Авесто. А.Маҳкам таржимаси. Т., 2001.
2. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Т.: А.Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2007.
3. Джабборов И.М. Из истории техники и культуры земледелие Южного Хорезма (конце XIX – XX века) // История материальной культуры Узбекистана. Выш.2. – Ташкент, 1961.
4. Жўраев М. Деҳқон дала айланди. // Наврўз байрами. – Т.: Фан, 2009,
5. Пирматова М.С. Ўзбек таквим фольклори: Фил.фан. номз.илмий даражаси учун дис. автореферати. – Т., 2008.
6. Снесарев Г.П. Хорезмские легенды как источник по истории религиозных культов Средней Азии. – М.: Наука, 1983.
7. Ураева Д. С., Назарова Г. П. ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК АДАБИЁТИДА ҚУШЛАР ОБРАЗИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2020. – Т. 3. – №. 4.
8. Saidahmedovna U. D., Qizi R. G. B. Beliefs About the " Tree of Life" in Uzbek Folklore //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
9. Saidahmedovna, Uraeva Darmon, and Rustamova Gavhar Bahron Qizi. "Beliefs About the" Tree of Life" in Uzbek Folklore." *Middle European Scientific Bulletin* 8 (2021).
- 10.Тураева Л.О. ARTISTIC AND COMPOSITIONAL FEATURES OF HARVEST SONGS// Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) 2021.- С. 629-634.
- 11.Qodirova N. S. SOME CHARACTERISTIC FEATURES, SKILLS AND STYLE OF THE LITERARY CRITIC //Web of Scholar. – 2018. – Т. 5. – №. 2. – С. 32-35.
- 12.Safarova H. “HAPPINESS IS THE FLAG LANGUAGE, FROM HAPPINESS I AM ALSO A TONGUE!”... ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE POET SAMANDAR VOHIDOV //Конференции. – 2020.
- 13.Baqoevna R. M., Oxunjonovna S. H., Qodirovna A. Z. ANALYTICAL AND SYNTHESIZED FOLKLORISM IN NAVOI'S WORK //Journal of Contemporary Issues in Business and Government. – 2021. – Т. 27. – №. 2. – С. 1626-1633.
- 14.Omonovna T. L. Artistic understanding of peasant life in proverbs //Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – Т. 9. – С. 47-49.

15. Darmon U., Rano R., Dilshod R. The Stylization of Prose Tales in Uzbek Children's Literature //Religación. – T. 4. – C. 170-174.
16. Turaeva U. R. The Scientific Value Of Research On Mirmukhsin Fikriy //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – T. 2. – №. 08. – C. 583-589.
17. Rajabova R. Z. A LITERARY RIDDLE FROM A FOLK RIDDLE //European Scientific Conference. – 2020. – C. 139-141.

